

A magyar irodalom nagy varázslója

Emléksorok Karinthy halálának huszadik évfordulóján

Majtényi Mihály

Húsz éve, igen, húsz éve halott már Karinthy Frigyes, a magyar irodalomnak ez a különös varázslója. A kor, amely Adyt hozta szárnyain, aztán Babitsot, Kosztolányit, Móricz Zsigmondot és a többieket, a kor, amely a Nyugatot hozta egész mozgalmával — mint ahogy a kagyló a gyöngyöt kiizzadja — odaállított egy modern Fausztot is. Egy »félre-sikerült« matematika-tanárt, aki beszüremkedett valami szerkesztőségbe és róni kezdte meghökkentő sorait. Mint ahogy a pók figyel a sarokban, úgy gyűjtögette élményeit, megfigyeléseit... ő, akkor még messze volt a későbbi lehiggadt bölcstől, aki majdnem mindent megértett: furcsaarcú ugratója volt Pest akkori életének.¹ Amihez legjobban értett — úgy lát-szott akkor legalább — utolérhetetlen tudása volt... az utánzásban. Ekkor kezdtek először félni tőle.

A zsurnalisztika szárnyaira vette, a modern kroki írásában már szá-mosan jártak előtte, ebben átlagosnak indult eleinte, de csodálatos, rönt-gen-szemmel megírt irodalmi pastiche-i, irodalmi torzképei valami egészen újat jelentettek. Ha külföldi példák után kutatva Heine és Börne kérlel-hetetlen kihegyezettségre gondolunk, vagy Karl Krausznak a nyelvvel eljegyzett — elsősorban a nyelvből és a stílusból kiinduló támadásaira — azt kell mondanunk, mindezekből sok van belőle, de mégis más, milyen más! Modorosságot, stílust, jellemzőt utánozni, belebújni ezekbe s az írás-

¹ Furfangos ugratások mestere: majdnem minden magyar irodalomtörténet, lexikon Karinthy születési évét úgy jelzi, hogy 1888. Holott Karinthy 1887-ben született, június 24-én. Ha a hivatalos irodalomtörténeteknek hiszünk, az idén lenne nyolcvan esztendő. (Benedek Marcell irodalomtörténete, nagylexikonok stb.) Ez az ugratás egy fogadás eredménye volt, a fogadást Karinthy nyerte meg — évtizedes nyoma maradt minden róla szóló életrajzban, tanulmányban.

művet belülről újból felépíteni, hogy groteszken, bántón, karikírozottan, de mégis hasonlóan azonos legyen... ezt nem tanulhatta senkitől, ez a béka-egérharc klaszikus folytatása volt; a paródia, travesztia, a szatíra és rokonfajainak folytonos cserélgetése... együtt: valami új és csattanó!

Mint valami irodalmi Gráll-lovag (egy korszakban, amelyet érdekelni, izgatni kezdett az irodalom) teljes fegyverzetben jelent meg az »Így írtok ti«, amelyre mindenütt felfigyeltek. Karinthy mentségére szolgáljon, hogy a könyv első kiadásának már az előszavában — először önmagát »intézi el«.

»Célozni tanulnak a katonák. Nem valami fényesen megy a dolog. A káplár káromkodik, szidja a bakákat. Végül kikapja az egyiknek kezéből a puskát.

— Nem tudtok ti semmit! Ide nézzetek!

Céloz és lő — nem talál. Egy pillanatra zavarba jön, aztán feltalálja magát. Az egyik újonchoz fordul.

— Így lősz te!

Megint céloz, megint elhibázza.

— Így lősz te! — mondja a másíknak.

Végre kilencedszer talál.

— És így lövök én!

A kilencedik lövés még késik. A káplár keze még reszket, de szemei egy árnyalattal tisztábban látják a célt.«

Ez új volt, ez az önbírálat a sok professzoros szócséplés és piederesztálon való kritikai elmélkedés után, ez új volt ez az előszó és új volt a könyv hang-lendülete... A káplár keze még reszket, igen az övé is, mert tudta, hogy most rajta az irodalmi katonák szeme, mind... istenem, mi lesz ebből? Kicsoda ez a Karinthy Frigyes és miért káplár, miért ő a káplár? Szabad-e ahhoz a szentséghez, mint az irodalom ilyen prófunt-ízű kalendáriumi tréfákkal s ilyen gunyoros utánzásokkal közeledni? Mindez izgalmas, léleketelállító kérdés lehetett akkor... a válasz azonban könnyű volt: ha ti is úgy, én is úgy. Ha ti is újat adtok tartalomban és formában, miért maradjon a bírálat az akadémiai értekezések párszáz példányos lapjain, amikor ott a napisajtó, az olcsó könyv... Repülj hajóm, ha ti is úgy, én is úgy, én is vitorlát bontok...

Kicsoda ez a Karinthy, kérdezték, s hogy ő kicsoda, arra nagykéson kapott egy érdekes választ, már élete alkonyán — amikor már irodalomtörténetek és tudományos értekezések beskatulyázták a vélt helyére — akkor egy irodalmi fenegyerek, a ma is élő Tersánszky Józsi Jenő ezt írta róla a Nyugatban (1927-ben):

»Karinthy Frigyes munkásságának általános méltatásával könnyen és röviden készen volnék. *Én nem tudok nála nagyobb élő magyar író.* Értékelésem módjának mindjárt okát is adom: nehéz vele vitába szállni. Van egy fajta értékmegállapítás, ami egészen más mint az átlagos napi elismerés, sőt más mint az utódoké. Ez az értékmegállapítás: a legjobbak elismerése, a legkülönbek, a kiválasztottak megértése. Olyan ez, mint a titokzatos fémjelzés. Az inspiráló Cyránok itt bizony föltétlen magasságban állnak az általánosan nagyrabecsült Moliéreok fölött. A műhelytársak, a pályatársak respectusát, amely ennek az értékmegállapításnak legrendesebb tünete, nem lehet megszerezni sem akadémiai tagsággal, sem hazafiak vagy más testületek vagy akár egy egész nemzet babékoszorújával sem. *A mesterségbeliek tudják, s ha nem tudják, érzik ki a főcsahos köztük.*«

Karinthyt értékelni, megérteni, magyarázni? Egy régi lezárt életpálya után látszólag könnyű feladat. Felvonulhatnak a legnagyobb irodalmi bibliamagyarázók (tiz bibliára valót irt össze és magyarázatához is ugyanannyi szó kellene).

Schöpflin: »Karinthy... első sikereit az Így írtok ti című könyvével aratta, amely utólag kibővítve számos kiadást ért el. Ezzel behozta a magyar irodalomba a pastiche műfaját: egy-egy író modorának olyan parodisztikus utánzását, amelyből kitűnik az illetőnek minden modorossága és szembetűnő hibája. Ezek a tréfás művek tulajdonképpen parodisztikus kritikák. A nagyközönség előtt Karinthy azóta elsősorban mint humorista áll, karikatúrái, groteszk tréfái a napisajtó útján nagy népszerűséget élveznek, igazában azonban filozófus lélek, aki erős logikai fegyverzettel az élet magyarázó formuláját keresi, nyugtalanul kutatja a nagy rejtelem megoldását és elfogulatlan szemlélettel igyekszik behatolni a dolgok legbenső lényegébe. Humora is ebből a filozófia szemléletből származik, s a dolgokat a maguk eredeti valóságában mutatja fel, felteszi velük szemben azokat a kérdéseket, melyek éppen azért hatnak meglepően, mert lehámozzák róluk a rájuk rakodott előítéleteket, megszokásokat és hazugságokat; az embereknek az élet szövevényeiben való vergődését s a karakterek, érzések eközben való eltorzulásait mintegy torzító tükörben tárja szem elé. Stílusa teljesen a gondolat világos kifejezésére van beállítva, inkább az értekező stílushoz áll közel, de éppen egyszerűségben és modorosság nélküli valóságában van az ereje.

Juhász Vilmos: »Egészen különös helyet foglal el az új elbeszélő és drámairodalomban egyik legtehetségesebb írónk, Karinthy Frigyes. Humoristának indult és ma — a legkomolyabbak egyike. Mindenki közül őt izgatja legjobban az élet, halál, a lélek problémája...«

Benedek Marcell: »... Ezeket a határokat ostromolja újabb írásaiban (a valószínűség hatáiról van szó) Karinthy Frigyes, aki éppen úgy, mint Heltai Jenő krocki és tárcahumorokból lendült föl magasabb és komolyabb régiókba. Csakhogy Heltai a maga humorát, Molnár a polgári józanságát nem adta fel később sem; ellenben Karinthy, akinek neve hallatára még mindig felkacag a közönség, már régóta nem akar kacagtatni... Karinthy legfőbb póza az étellel szemben a rémület; (Franz Kafkával való erős rokonelem!) Rémület a kozmosz és az emberi lélek rejtelmétől — az aláztos, kényszeredetten mosolygó rémület azoktól a rendes, közönséges emberektől, akik nyugodtan hajtják be az adót, lyukasztják ki a villamosjegyet, fejezik le a bűnöst, mintha ők tudnák a nagy titkot... mintha rájuk nézve rendben volna minden... Annyi bizonyos, hogy Karinthy, ha sokszor zavarba is hozza az olvasót s a kritikust, vagy éppen ezért megszólaltatója a mai lélek gyötrelmeinek, töprengéseinek.«

Csak egy csokorralól idéztem... Úgy érzem azonban, hogy Karinthy irodalmi felidézése — az esztéták, kritikusok, professzorok szemszögéből — nem lenne teljes, ha nem szólaltatnánk meg annak a tábornak szöszlőjét, amely érzelmileg szembenállt a Nyugatosokkal, a haladó-irányzatokkal. Azokat, akiket a huszas években fehéreknek, később fajvédőknek mondtuk, Pintér professzor képviselte bizonyos időben a legjogosabban, az ő véleménye az akkori akadémia és egyetem véleménye is volt. Karinthy új, bátor művészete előtt azonban még ő sem, Pintér tanár sem eresztette le a tilalomfát. Adataiban terjengős Irodalomtörténetében apró csipkelődéseket is olvasunk ugyan Karinthyról, írói és emberi nagyságát azonban — fogcsikorgatva bár — elismeri.

»Pezsgő életkedvvel tűzte tollhegyre kortársainak furcsaságait Karinthy Frigyes; néhány lapon pompásan összesűrítette a divatos írók két-három legjellemzőbb vonását. Nem volt ez valami magasabb műfaj, de mulattatásra annál alkalmasabb: igazi görbe tükör az írói modorosságok ellen. Az irodalmi karikatúrát mindig szívesen művelte, ennek a nevetető műfajnak mestere volt. Hanghordozást, furcsaságot, nyegléséget utánozni kevesen tudtak hozzá hasonlóan. Kíméletlenül kihasználta az írókra jel-

lemző gyenge pontokat, rávilágított stílusuk lényegére, leleplezte mi a gépiesen ismétlődő eszköz és egyéni fogás művészetükben. Torzító fényképe előtt a legszabályosabb arcélek is komikussá lettek, s az olvasókat csakúgy mosolyra indították, mint az író filozofáló humoreszkjei, az értelmetlenségek és fonákságok ellen intézett támadások és évődések meg-megismétlődő ötletthalmaza. (Görbe tükör, Minden másképpen van, Még mindig így írtok ti, Száz új humoreszk).«

Folytassam? Mert nagyon érdekes, amit Pintér ír, különösen annak, aki ismeri Pintér en blok szembeállítását mindennek szemben, ami erjesztő volt az első világháború előtti magyar közéletben és irodalmi életben szinte érezni, hogy reszket a hangja, amikor feltette szemüvegét és jót kellett mondani, sok jót is egy ilyen destruktív sans culotteről, aki kezdetől ott volt a magyar irodalmi Bastille lerombolásánál s részt vett abban az önmagát és társait sem kímélő emésztő nagy harcban... « Karinthy Frigyes hajlama a filozófia felé vonzotta, de kenyérkereső gondjai a hírlapíráshoz láncolták. Az alkalmi bölcselkedéshez csak egy asztal kellett papírossal és írótolval, a regény és novella ihletet, gondtalan nyugalmat kívánt, s hol vegye a hangulatot a napisajtó igájában görnyedő cikkíró? Vagy le kell ereszkednie a tömegmulattatás kabaré-színvonalához, vagy elvont okoskodással kell tiszteletet kelteni a közönségben: az előbbi sekélyes tréfálkozás, az utóbbi unalmat jelentő robotmunka. Karinthy Frigyes pályája első felében a »bolondozást« vállalta, pályája második felében az unalmasságot.(!) Tehetsége a mindennapi újságírás napi csevegéseiben veszett el, igen sokszor az ízetlen viccek és száraz elmélkedések homokjába fulladt.(!)

Pár sorral alább azonban: »Kereste az igazságot, szomjazott a világosság után, a józan ész és logika hirdetője volt, bölcselkedő szellemmel iparkodott ledönteni az emberi gondolkodást gátló korlátokat.« Ezt írta Pintér tanár úr és szebbet nem is írhatott volna! Csak mosolyogni kell, hogy aztán egy más helyen ezeket olvassuk: »Csúrt, csavart okoskodásainak elolvasásához türelem kell, szelleme ködös, mondatszövése minden, csak nem magyaros. Bizonyára a legfárasztóbb szatirikus az egész világ-irodalomban. Friss pályakezdése és későbbi szárazsága példátlan ellentét.(!)

Igen, ezt a hangot is idézni kell a teljes Karinthy megismeréséhez — azoknak a hangját, akikkel szembenállt, s akik még írói mondatszövéseibe is ártó vérbeütést sejtettek, hangoztattak. Akiknek Karinthy, amikor a legmélyebb lett, Karinthy az Utazás a koponyám körül szerzője... szárazra és élvezhetetlenné vált!

Szerették-e azok az írók Karinthyt, akiket tolla hegyére vett? Akiknek szövegét boncolgatta, modorosságát utánozta, egyéniségét kifigurázta — tehát az ÍGY ÍRTOK TI első és további köteteinek magyar szereplői? A feltett kérdés kétségtelenül érdekes és emberi szempontból izgató is. Az Így írtok ti első kiadása idején Karinthy és művészete még nem volt az a fogalom, ami később lett, s kétségtelenül sok sértődés és bántódás lett ezekből az irodalmi pastichekből. Ady levelezéséből és cikkeiből hiányzik Karinthy, sehol sem fordul elő. Itt kell megjegyeznünk, hogy Karinthy érdekes és fonák formában járult hozzá Ady Endre népszerűsítéséhez. Adyról a vaskalaposok, reakciósok csak bántót és gúnyosat hallottak és hallattak; sokszor fordult elő a magyar vidéken, hogy társaságokban Ady nevének és költészetének említésénél éppen Karinthy Moslék-ország című versparódiáját, de még inkább a másik híres Ady-utánzó verset vágták a vitatkozó fejéhez:

Hát maga megbolondult,
Hát maga megbolondult,
Hogy mindent kétszer mond, kétszer mond?

Igen, ezt az Adyt, a kíméletlenül kipellengérezett és kifigurázott Adyt népszerűsítette az Így irtok ti; sokan ebből a paródiából kiindulva beszéltek a nagy magyar költőről. S így alapjában — akaratlanul — Karinthy kétesértékű szolgálatot tett. Holott Karinthy bámulója volt a szilágysági zseninek és világnézeténél fogva sem akartak sorai bántóak lenni. Tüske azért maradhatott; még nagyobb az úgynevezett »hazafias« költők szívében; hisz Karinthynek Szabolcska Mihályról írt versparódiája gyilkos volt:

Egyszerű és tiszta nóta,
Gólyafészek háztető —
Nincsen benne semmi, ámde
Az legalább érthető.

A kezdeti Így irtok ti — mondom — még tartogatott tüskéket, de mert sokan kerültek tollhegyre, egyre többen, hirtelen megfordult ennek a könyvnek s főleg újabb kiadásainak szerepe. Lassanként ugyanis divat lett bekerülni az újabb kötetek valamelyikébe s az lett sértő íróemberre, ha Karinthy nem talált benne kifigurázni valót, eredetiséget. Ekkor már valóssággal irodalomtörténetet pótoltt, helyettesített az »Így irtok ti«.

S az író, aki senkinek nem volt »utóda« ebben a műfajban és írásmódban, »boldog ösév« vált minden idők további magyar irodalmi pastiche-kísérleteinek. Mind az ő szótárát utánozzuk, az ő kíméletlen fegyvertárát csatoljuk hátunkra, s az ő páncéljába bújunk az ilyen »szatírikus« irodalmi hadakozásoknál.

De maradjunk csak azoknál az írásoknál, amelyeket az ellenfél is »friss pályakezdésnek« mond, a nevetető Karinthy-nál.³ Lapozgatva ezt — a könyvtárpolcon egész sort alkotó — irodalmi hagyatékok, az életmű köteteit, az ember felidézi saját lelki kalandjait, amelyeket annkidején, első olvasásnál Karinthyval kapcsolatban átélt. És felháborodva utasít vissza minden utalást, hogy ez a humor sekélyes volt, hogy a közönség kiszolgálására íródott! Éppen az, hogy elementáris őshumor bugyog elő Karinthy írásaiból, éppen az, hogy új ösvényeket vágott, éppen az, hogy helyszín és cselekmény szempontjából nem ismert korlátokat (mindegy, akárhogy alkotta napi robotban!) ez mind gondolkodást indított a nevetés mellé, ez mind frapárs volt, egyre utolérhetetlenebb, egyre mélyebb, talán nagyképű egyik bírálójának dithirambusa, hogy Karinthy új aranyfedezetet adott a nevetésnek. Nagyképű, de jó hasonlat! Tudat alatt a polgári társadalom önmagát is kinevette ezekben a humoreszkekben, vidám jelenetekben, mert érezte, hogy amit az író mond, az mind igaz. Groteszkul igaz. És igaz abban is, ami benne örökké emberi: a jellem, az indulat, a helyzet, az érzés... fanyarul igaz ez a humor, egy szinte balzaci méretű, csak elaprózott és torz Comedie Humaine.

S nem volt megállás, nem volt megrekedés; ha csak az eddigit folytatta volna, beletompul talán. Váratlan fordulattal megszületik az Együgyű

³ Karinthy munkamódszeréről olvasom: „Miért ír éppen a kabarének? Mert megrendelték a darabot. Szállítson holnapra vagy még mára tréfát; többnyire kikötötték, hogy 15 vagy 20 perces legyen, és kinek a testére szabja a szerepeket. Zsebében temérdek utolsó felszólítással és fenyegető intéssel leült a papiros elé a kávéházban és arra gondolt: ma este beviszem a darabot, kiénekelek előre százat vagy kétszázat Ungerleidertől, aztán majd meglátjuk... Estére megjelent a darabban, amelyen alig száradt meg a tinta, s ha történetesen kétszázat kapott, füttyürészve távozott, mint okos fiú, aki becsapta a direktort. Akadtak sopánkodó hívei, akik folyton azon siránkoztak, hogy Frici elaprózta magát a napi gond kínjaiban, mit alkotna, ha gondtalanul, elvonultan dolgozhatna! Ma már tudjuk, ő is tudta, hogy a folytonos pénzhajszja sarkallta remeklésre.”

Hogy is írja Oscar Wilde? Minden nagy embernek vannak tanítványai... De mind Judás az, aki életrajzukat megírja.

lexikon hangja. Mint az enciklopédisták valami elvetélt, bohókásarcú, kései leszármazottja — de felvilágosító akaratában és erejében méltó utóda — az amúgy is túlrendszerezett és lexikonokba szorított életnek és világnak kezdi ábécés magyarázatát adni. Milyen ez a magyarázat? Együgyű. Csak ha elolvastad, akkor mondod — no nem is olyan együgyű. Csak groteszk, csak harcos, csak konvencióellenes, csak olyan mint a népmese Bolond istókjának hangja, azé, aki kiugrott a csatában az árok szélére és onnan kiabálta: ne lőjjenek, hé, itt emberek vannak! Ezen előbb nevet az ember, de minél jobban nevet, annál jobban rádöbben, hogy csak egyfé' e igazság és erkölcs lehet a létben, és pedig az, hogy ahol emberek vannak, oda ne lőjünk! Ebből a perspektívából magyarázza Karinthy (csak példákat mondok) a katonát, a kártyást, a sportot, a házasságot, az olvasót és mindent, mindent lexikális ábécérendben, mindent, ami csak az élethez tartozik.

Az a csíra, hogy magánál a nevetetésnél nem szabad megállni, illetve, hogy a nevetetést tovább kell vezetni és ki kell mondani a dolgokat a meg-hökkenésig és megdöbbenésig... bizonyára a háborúban virágzott ki a maga teljességében, az első világháborúban. A sokáig »hallgató múzsák« (jórészt az örület egyformaságát darálta, uszított, másik részük mellébeszél) mondom a múzsák egyszerre beszélni kezdtek és ennek a megszólalásnak bátor példáját éppen Karinthy adta. A »Krisztus vagy Barabás« kötetében vannak szavak, jelenetek, képek, a bátor háborúellenességnek olyan megfogalmazása, hogy ekkortájt (Ady tüzesei mellett) Karinthy jelentette a maximumát annak, amit ki lehetett mondani. Sohasem felejttem el a félig gyerekekfejjel olvasott jelenetet ebből a kötetből.

»Három évvel azelőtt gyalogos közkatona voltam és egy délelőtt a várból jöttem lefelé. A propellerállomásnál megálltam és tünődve néztem a vizet. Akkor két tiszt jött velem szembe, egy főhadnagy és egy — káhatu-ion három aranystráf, a gyenőbbek kedvéért — egy tábori lelkész, ami kapitányi rangnak felel meg. Egyszerre tiszteltem mind a kettőnek, azt hittem összetartoznak. De nem, a főhadnagy gyorsabb léptekkel továbbibsett. A lelkész a pap azonban megfordult.

— Nem tud tisztelni? — rivallt rám.

Meg voltam dermedve. Az olvasó higgva el nekem, becsületszavamra mondom, szenvedélyes energiával és elszoruló torokkal esküszöm és esküdtem azóta százszor, egyedül állva a kék ég alatt, esküdtem a felhőknek és a süket térnek, és a távoli csillagoknak... becsületszavamra esküszöm, hogy én tiszteltem. Szükségem van rá, szenvedélyesen ragaszkodom hozzá, hogy ezt elhiggyék nekem, elhiggyék nekem még a Mars csillag lakói is, elhiggyék a késő századok, akik itélnek majd felettem és tanúskodnak mellettem az ég és föld és pokol, a végső ítélet napján, mikor számon kérik tőlem, hogy tiszteltem-e — mert a pap, a lelkész a kapitány nem hitte el nekem. Ránéztem, őszintén és melegen a szemébe néztem barátaim:

— Tiszteltem! — mondtam szelíden és szívemből.

— Nem!! — mondta a tábori lelkész.

— Talán nem tetszett észrevenni... kezdtem el magyarázni. Azt akartam mondani neki, hogy talán nem vette észre, mert egyidőben tiszteltem neki és a főhadnagynak.

Ekkor a tábori lelkész odalépett hozzám.

— Még ír a szája?! — ordított. És farkasszemet nézett velem és várt, hogy megszólalok-e még egyszer.

Én azonban nem szólaltam meg többé, csak a szemébe néztem — és ő farkasszemet nézett velem, vitézül és hátrán, holott nála semmi fegyver nem volt, az én oldalamon pedig baionett fityegett. Farkasszemet nézett velem és nem félt tőlem — holott nekem igazán semmibe sem került volna,

hogy megszólaljak, legfeljebb felakasztanak, mögöttem az én igazságom állt, és az, hogy tisztelgetem — míg ő mögöttem csak az állam és a hadsereg és a fennálló rend. Így álltunk szemben egymással és fejünk fölött komor kaszárnyák és ágyúk meredeztek... Nézett egy darabig, aztán látva, hogy legyőzve és megpofozva állok, gyáva vagyok és bitang, megfordult és otthagyt falképnél.

Elment és nem mehettem utána és nem kérdezhettem meg alázatosan, hogy legalább a nevét mondja meg, legalább azt tehessem el magamnak emlékül. A nevét a tiszteendő úrnak, a papnak, a hívőnek, aki hisz a föltámadásban és isten irgalmában, de nem akarta elhinni, hogy tisztelgetem. A nevét... aki a mögöttem álló hatalomra hivatkozva, megsértett engem, akit nem ismert, akiről semmit sem tudott, akiről nem tudhatta, nem vagyok-e okosabb, igazabb, jobb ember önála — csak azt tudta rólam, hogy védtelen vagyok és nem sérthettem vissza, mert százszor annyit kockáztatok mint ő.

...Én a tisztelendő tábori lelkész kapitány úrnak már régen megbocsátottam. De azért szeretném tudni, ki volt ő, szeretnék vele még egyszer találkozni. Szeretném megkérni, hogy ő adja fel nekem a halotti szentséget és utolsó órámban neki gyónhassak és esküdhessenek meg »a husvétii sír mélységére«, ahogy Adler Frigyes mondta, hogy nekem akkor igazam volt, és jogom volt hozzá, hogy a szám járjon. És megmagyarázni neki, hogy az embereknek nincs egyebük, mint hogy a szájuk járhasson, járhasson még akkor is, amikor a lábukat már levágták és a kezüket összekötötték. Megmagyarázni neki, hogy a száját feltétlenül jártni kell hagyni, mivel a szájban van az ige és igazság, ha semmi egyéb nincs is benne. Megmagyarázni, hogy a szájba visszafojtott ige és igazság megromlik, ha a száj nem járhat, és ami szelíd és szép és barátságos himnuszunk indult, abból dühöngő átok és káromlás válhatik idővel.

Melyik az a kötet Karinthynak, amelyben az ő költészete (mert hogy ez a nevetés a költészet nemes faja, az kétségtelen) leghatásosabban kivívragzik? Ha az »Így írtok ti« több kiadásával és előszavaival a magyar bírálatkönyve — akkor Karinthy poézisának gyöngyszeme a Tanár úr kérem! Nincs az az iskolájtárt ember, aki szívében ne érezné hirtelen a groteszk Karintys képek mögött a maga iskolai életének vergődését, fonákságait, igazságait, fájdalmait és nevetését!

Inkább irodalomtörténeti érdekesség, hogy az iskoláról írt Karinthy kötet megszületését egy bácskai látogatása hívta életre. Maga meséli valahol, hogy Kosztolányiéknál járt Szabadkán és a szünidőben belátogattak a gimnázium-épületbe (ahol Kosztolányi apja tanár volt, igazgató). S a hallgatag épületben amelynek poros olajszaga mindig visszarángatja kissé az embert hangulatiilag is diákkorába. — ott határozta el Karinthy, hogy már megkezdett iskolatörténeteit kibővíti; új élmények keltek szárnyra benne és 1916-ban a háború kellős közepén, napvilágot látott, ez a drága, radirgumi- és spongyaszagú csodálatos vallomás, amelyben pontosan önmagát találja meg mindenki a középiskola és minden iskola szivárványvilágából. A tanteremből, ahol a szivárványt a letörölt táblán a tavalyról ottmaradt törlés krétaíve helyettesíti, minden időkben.

Másfél évig tartotta izgalomban Budapest közönségét — főleg az intellektuális fiatalokat — 1912 körül — Karinthy Frigyes drámája a Holnap reggel. Akkor azt mondták, úgy mondták, hogy a jelentkező színházi válságot (ez a válság csak minőségi volt) egy olyan kvalitású író hidalhatja csak át, olyan bátor, fiatal, mint Karinthy. Érdekes, hogy ezt a drámáját Pintér erősen dicséri: »Tragikomédiája, a Holnap reggel új értéket hozott a magyar irodalomba. Felvetette a kérdést, mi az igazi bátorság s mi történik akkor, ha valaki megszabadul a minden őszinteséget hínárként fojtogató

gyávaságtól s így száll harcba a társadalmi előítéletekkel? A felelet megadásában álarc nélkül állnak az író hősei, a lelki harcok izgalmain s a társadalmi szokások rettegésén keresztül megoldódik a drámai feszültség. Ha ma olvassuk a drámát s az örök emberit keressük benne, a shakespearei elemeket, a százötven előadást megért, nagy közönségsikerű darabról inkább Benedek Marcellnek adunk igazat: bonyolult témáit nem tudta világos kifejezőerővel a közönség elé tárni. Számunkra ez már csak könyvdráma, színpadra nem hozzák, és inkább Karinthy előszava az, ami az elképzelés és megvalósulás közötti nagy űrt némileg áthidalja.

Karinthy legmélyebb, legmegrázóbb, irodalmi szempontból kétségtelenül legsúlyosabb műve és vallomása az »Utazás a koponyám«-körül. Egyszerű naplófejegyzések ezek — formájukra — egy műtétről, amelyet rajta hajtottak végre, egy évvel a halála előtt. Világirodalmi vaszonnyalaton is páratlan ez a vallomás, pontosan majdnem az, mintha valaki akasztófa alá állna és utolsó élményeit papírra vetné, az akasztását is. Szinte érezzük ezekből a perzselő, fuldokló, az őszinteség igazi szavai felé kapkodó sorokból, hogyan jut el az ember halála küszöbéig, a halálos ágyig... sőt vannak pillanatok, amikor megrázóan belénkmarkol mindaz, ami a halálon túl van. Igen nagy az út odáig: az ágyba, a vakságba, a műtőasztalra, az út a halálig... de ez nem fullad egy rémítő nagy jajba: a koponya, amelyen a műtétet végrehajjták, őrtállóan jelez, szignalizál, működik az utolsó pillanatig!

Ez a haláleposz csak keveseknek adatott meg, a világirodalomban sem tudjuk példáját. Eddig a haláleposzig azonban nem véletlenül jutott el — a véletlen csak valóság volt, az agytumor, amely a műtőasztalra fektette — ő, sokat csellengett ő a halál előszobájában már annakelőtte! A boncoiókamrákban, az öngyilkosok jegesvizében, sőt magán a nagy messzeségen túl, a föld alatt vagy messzi csillagok éterikus menedékhelyén. S innen küldött üzenetei — mintha örök bűvös körben járna, mindig visszatért erre a színhelyre — nem grandguignolosan hátborzongatóak, hanem olyan merészen és egyszerűen emberiek, olyan logikusan valószínűek, hogy nincs közülük a misztikumhoz sem, a misztikus meséhez, annál sokkal többek: kicsit a racionális gondolkodás utolsó ütőkártyái. S mindezt, utoljára összefoglalva, összesűrítve ott érezzük megint a haláleposzában, az Utazás a koponyám körül lapjain. Az író már régen nem élt, amikor az őt operáló orvos kezébe került ennek a könyvnek fordítása — biztos, hogy ez példátlan találkozás talán egy másik nagy író tollára méltó téma!

Karinthy — nem lett volna Karinthy, ha nem így történik éppen minden. Mintha a nemlétből témát súgna át az élőknek.

Ma persze az is érdekel bennünket, hova helyezte, hová tette Karinthy a mostani budapesti bírálát? Ahol a dolgok — az írói értékelések, életrajzok — néha más szint kapnak. Idézem Kellér Andornak, az új Karinthy sorozat írástápolójának, Karinthy egyik magyarázójának sorait:

»Van egy népszerű játékkunk néhányunknak, a régi világból ittfelejtetteknek: azt kérdezzük egymástól új jelenségek észlelésekor, nagy fordulatszámú változások idején: na ehhez mit szólna Karinthy? Nem véletlen, hogy éppen az ő ellenőrző értelmét idézzük fel. Az imbolygó járású ember, zsebében torzító tüktrével, sajnós, csak rövid ideig vendégeskedett földünkön, s most, hogy eltávozott, felelet nélkül hagyott itt egy csomó kérdést. Hiányzik örökké kutató és lényegre rápillantó szeme. Ha élne, ki kerülné az »Igy írtok ti« mulandóság ellen biztosító lapjaira? Nincs is igazi beérkezés, érzik a maiak, mert Karinthy nem ír róluk karikatúrát!«

Igen Karinthyban a szociális forrongások és a »helyzettudatosítások« fróját követelve — a társadalmi jelenségek leplezőjét elsősorban — Ka-

rinthy irányzatosságát túlhangsúlyozva ismertetni őt... egyenesen hiba lenne. Ennél sokkal többet mond nekünk Kellérnek ez a néhány mondata. Karinthy nem mint író szünt meg halálakor 1938-ban (mint író változatlanul és erősen él, ő a legelőbb magyar író!) hanem mint... intézmény. Ilyen úrt még nem hagyott maga mögött magyar író, az bizonyos.

